

УДК 351.72

З. В. Гбуф,

к. н. держ. упр., докторант,

Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Z. Hbur,

PhD (public administration science), doctoral student,

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

CLASSIFICATION OF MAJOR RISKS AND THREATS TO UKRAINE'S FINANCIAL SECURITY

У статті здійснено класифікацію основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України. Встановлено основні індикатори фінансової безпеки, серед яких рівень і якість життя населення країни, економічне зростання, показник державного боргу, показник рівня інфляції, рівень безробіття, дефіцит бюджету, розмір золотовалютних резервів, сталий розвиток економіки, що включає екологічну, економічну та соціальну складові. Виокремлено сучасні ризики фінансовій безпеці України, серед яких: критичне гальмування економічного росту; поглиблення спаду промислового виробництва; набуття тотального характеру збитковості економічної діяльності; втрата інвестиційної привабливості в умовах зовнішньої агресії; загрозна зниження платоспроможного попиту населення; нарощення тінізації економіки; вимушена мілітаризація економіки. Виокремлено принципи забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки України.

The article deals with the classification of the main risks and threats to Ukraine's financial security. The main indicators of financial security are set, including the level and quality of life of the country's population, economic growth, the indicator of the state debt, inflation rate, unemployment rate, budget deficit, the size of gold and foreign exchange reserves, sustainable development of the economy, including ecological, economic and social components. The current risks to Ukraine's financial security are highlighted, among them: critical deterrence of economic growth; deepening the decline of industrial production; acquisition of the total character of the loss-making economic activity; loss of investment attractiveness in conditions of external aggression; threatening reduction of solvent population demand; increasing the shadow economy; forced militarization of the economy. The principles of ensuring the necessary level of financial security of Ukraine are singled out.

Ключові слова: держава, економічна безпека, національна безпека, органи державної влади, фінансова безпека.

Key words: state, economic security, national security, state authorities, financial security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні українська економіка перебуває в стані кризи подолання якої в умовах російської агресії є одним з найбільших пріоритетів на шляху забезпечення економічної безпеки України. Зовнішня агресія Росії проти нашої держави значно погіршила показники соціально-економічного розвитку України, що, в свою чергу, спричинило посилення макроекономічних дисбалансів та погіршило коротко- та середньострокові перспективи та плани економічного зростання національної економіки. Значні погіршення економічних прогнозів щодо розвитку України, які здійснюють міжнародні

організації, а також вітчизняні державні та громадські інститути говорять про значну імовірність зростання ризиків та загроз фінансовій безпеці, що становить на сьогодні неабияку актуальність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням дослідження основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України приділяли свої праці такі

провідні науковці, як Бондаревська О.М. [1], Герасимчук З.В. [2], Левчук О.В. [3] та інші. Проте на сьогодні актуальним є здійснення класифікації основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Головною метою є здійснення класифікації основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сучасні економічні реалії переконливо свідчать, що перспективи, темпи та загальний вектор напрямку соціально-економічного прогресу національних господарств значною мірою залежать від стану сформованості економічної безпеки держави та її регіонів. Для утвердження України як самостійної незалежної держави у світовому просторі набуває виняткового значення проблема економічної безпеки держави та територіальних одиниць, особлива актуальність яких в умовах трансформаційних змін та глобалізації виявляється у науково-теоретичному, економічному і політичному аспектах. Економічна безпека держави є визначальною домінантою складників національної безпеки, яка гарантує захищеність національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує соціально-економічну стабільність країни, достатній оборонний потенціал, розвиток продуктивних сил та нормальні умови життєдіяльності суспільства [1].

Як вважають американські вчені С. Мьордок, К. Нор, Ф. Трейгер, економічна безпека повинна відповідати принаймні двом умовам. По-перше, це збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення щодо розвитку економіки загалом. По-друге, це збереження вже досягнутого рівня життя населення і можливості його подальшого підвищення [8, с. 34].

Сучасний стан економічної безпеки України доводить актуальність твердження Х. Маковскі, на думку якого, економічна безпека повинна забезпечувати досить високу міру незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційного погляду [7, с. 42].

Як відомо, основними індикаторами фінансової безпеки є рівень і якість життя населення країни, економічне зростання, показник державного боргу, показник рівня інфляції, рівень безробіття, дефіцит бюджету, розмір золотовалютних резервів, сталий розвиток економіки, що включає екологічну, економічну та соціальну складові.

Ключовими ризиками економічної безпеки слід визначити [5]:

— критичне гальмування економічного розвитку України та погіршення основних макроекономічних показників (макроекономічне розбалансування за головними показниками);

- згорання промислового виробництва;
- зниження економічної активності, насамперед інвестиційної;
- погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття;
- посилення боргового тиску, насамперед, у державному секторі;
- підвищення тінізації економічної діяльності.

Основними загрозами фінансовій безпеці України сьогодні є [3]:

- втрата фінансової самостійності у вирішенні соціально-економічних питань та власної фінансової інфраструктури;
- обмеження доступу держави до зарубіжних ринків;
- розбалансованість бюджету в умовах дефіциту фінансових ресурсів держави;
- значний рівень доларизації економіки в умовах зростання зовнішнього боргу держави;
- нераціональний розподіл банківською системою кредитних ресурсів у стратегічно важливі види економічної діяльності;
- нарощування загальної суми державного боргу.

Найбільш актуальними викликами глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави, є такі [3]:

1. Нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу. Дестабілізують світову фінансову систему також велика тривалість періодів дефіцитної бюджетної політики передових країн, різкі коливання курсів світових валют, відсоткових ставок та індексів фондових ринків. Усі перелічені фактори дають змогу стверджувати, що загрози зазнає економіка кожної країни.

2. Розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг. Наприклад, фінансові послуги компанії American Express (США), програмна продукція компанії Microsoft (США), сільова мережа ресторанів McDonald's (США), напої компанії The Coca-Cola Company (США), технології та послуги глобальної мережі Інтернет заповнили світові ринки, які стали глобальними для цих видів продукції і послуг. У таких умовах виникає гостра проблема збереження переваг глобальних ринків для забезпечення достатнього простору для розвитку ресурсів національних ринків. Таким чином, розширення світових ринків окремої продукції в умовах глобалізації, з одного боку, повинне приносити економічну вигоду країні, з іншого — є викликом глобалізації, що може спричинити загрозу економічній безпеці.

3. Поширення кризових явищ. Протягом останніх десяти років світова економіка була вражена трьома фінансовими кризами (1994 р. — Мексика, 1997 р. — Південно-Східна Азія, 1998 р. — Росія), які мали переважно національні витоки, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер. Остання фінансова криза, що розпочалася у вересні 2008 р. з банкрутства великих фінансових установ у США, швидко переросла у глобальну кризу, що призвело до банкрутства декількох європейських банків, падіння різних біржових

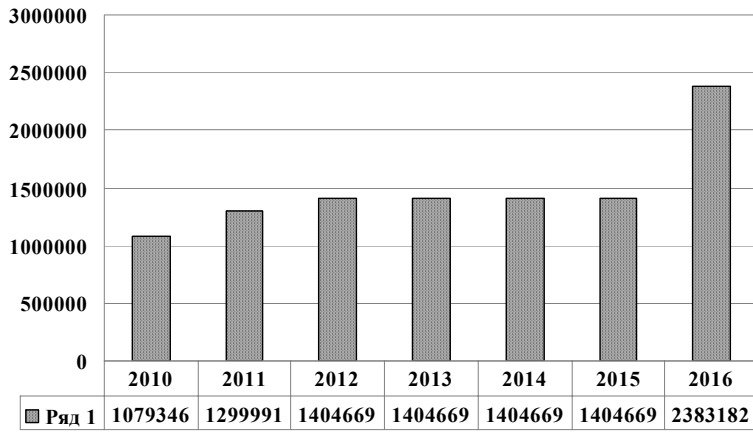

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2010–2016 років, млн грн

Джерело: складено автором на основі [4].

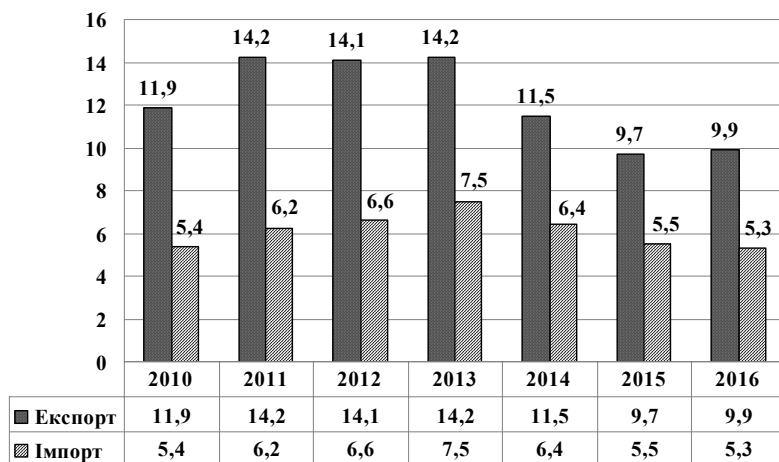

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту в Україні протягом 2010–2016 років, млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [4].

індексів і вартості акцій та товарів по всьому світу, створивши загрози економічній безпеці країн.

4. Експансія передових країн світу. Глобалізація посилює вплив зовнішніх факторів розвитку. Особливо відчувають зовнішній вплив викликів глобалізації країни з перехідною економікою. Часто це супроводжується тим, що високорозвинені країни безперешкодно потрапляють на ринки найбільш слабких країн, руйнуючи місцеву промисловість та експортуючи чужі соціокультурні цінності.

5. Дефіцит ресурсів для розширеного розвитку. У сучасних умовах розвитку світового енергетичного ринку існує низка проблем, безпосередньо пов'язаних з енергетикою, яка є однією з ключових галузей економіки. Швидкі темпи зростання економік передових країн світу без тривалої відповіді з боку інших держав — виробників енергоносіїв уже спровокували зростання цін на паливо та викликали істотні зміни у структурі споживання населення в більшості країн світу. Нині бідні регіони світу залишаються без доступу до базових енергетичних послуг. Окрім того, дедалі гострішими стають екологічні проблеми.

Таким чином, виокремивши ризики фінансової безпеки країни ми можемо проаналізувати основні фінан-

сові тенденції України протягом останніх років з точки зору фінансової безпеки за такими ключовими показниками, як:

- критичне гальмування економічного росту;
- поглиблення спаду промислового виробництва;
- набуття тотального характеру збитковості економічної діяльності;
- втрата інвестиційної привабливості в умовах зовнішньої агресії;
- загрозна зниження платоспроможного попиту населення;
- нарощення тінізації економіки;
- вимушена мілітаризація економіки.

Отже, проаналізуємо коротко кожен з вище перелічених загроз.

Критичне гальмування економічного росту виявляється в тому, що прискорення падіння реального ВВП відображає системний та структурний характер кризи, в якій перебуває національна економіка. Найвищі темпи падіння реального ВВП у 2016 р. фіксуються у будівництві, добувній промисловості, переробній промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі. Небезпечну тенденцію також становить проблема триваючого зниження споживання. Традиційним чинником негативної динаміки зниження ВВП залишається експорт. Скорочення реальних обсягів експорту товарів і послуг протягом останніх років значно прискорилось [5].

Протягом 2010–2016 років цей показник зріс. У 2010 році він становив 1079346 млн грн, а у 2016 році — 2383182 млн грн. Проте, така тенденція по відношенню до падіння курсу національної валюти в Україні нівелює його таке стрімке зростання протягом 2016 року, оскільки для прикладу у 2013 році курс гривні становив 8,5 грн, а у 2016 році зріс більш ніж в 3 рази і становив 27 грн.

Надзвичайно негативною тенденцією відзначився обсяг експорту українських товарів та послуг за кордон, де у 2010 році він становив 11,9 млрд дол. США, а у 2016 році — 9,9 млрд дол. США. Така тенденція викликана суспільно-політичною ситуацією в Україні, яка відобразилася на зовнішніх зв'язках з іншими країнами світу. Щодо імпорту, то він суттєво не змінювався за вказаний період (рис. 2).

Щодо поглиблення спаду промислового виробництва, то темпи падіння промислового виробництва, яке триває вже протягом останніх двох років зберігаються на критично високому рівні (понад 20,0 %). Різке підвищення індексу цін виробників — у середньому до 42,5% за підсумками 2016 р., на фоні зниження внутрішнього платоспроможного попиту, утворює ризики збуту на внутрішньому ринку, і відтак — подальше скорочення випуску промислової продукції. Відповідні тенденції ускладнюються фізичною втратою виробничих потужностей у зоні конфлікту на Донбасі, що негативно позначається на внутрішній виробничій кооперації та експортному потенціалі [5].

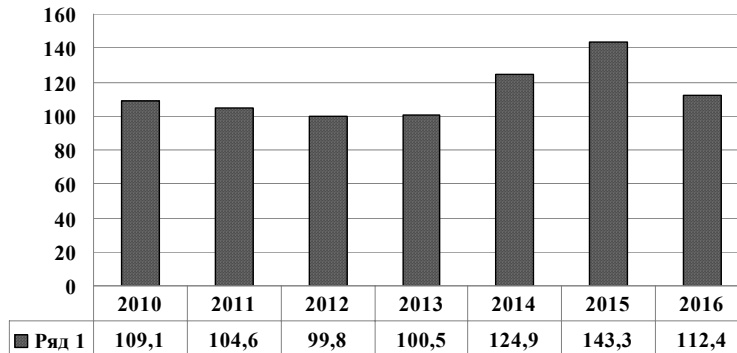

Рис. 3. Динаміка індексу інфляції в Україні протягом 2010—2016 років, %

Джерело: складено автором на основі [4].

Загалом протягом 2010—2016 років відбулося незначне збільшення рівня інфляції, а саме з 109,1% у 2010 році до 112,4 — у 2016 році. Проте варто зазначити, що найбільшого значення індекс інфляції здобув у 2015 році, а саме 143,3. Загалом таку тенденцію успішно назвати не можна, оскільки вона свідчить про падіння економіки (рис. 3).

Ризиком для забезпечення економічної безпеки країни є не лише нарощення тенденції деіндустріалізації національної економіки, а й несформованість нових конкурентних, інноваційних драйверів розвитку національної економіки. Акцентування на потенціалі розвитку агросектору та ІТ-сектору не вирішує проблеми зайнятості, ефективного використання наявних ресурсів, забезпечення конкурентоспроможності економіки в умовах переходу на нові технологічні засади розвитку світової економіки.

Набуття тотального характеру збитковості економічної діяльності виявляється в тому, що великими та середніми підприємствами в цілому по економіці впродовж останніх двох років отримано значні збитки. Якщо у 2014 р. баланс збитків підприємств досяг за обсягами третини ВВП країни (33,0 %), то у 2016 р. їх обсяг перевищив ВВП (105,0 %). Найбільші обсяги збитків отримано у промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, операціях з нерухомим майном, професійній, науковій та технічній діяльності [5].

Щодо втрати інвестиційної привабливості в умовах зовнішньої агресії, то воєнна загроза, макроекономічна нестабільність, різка втрата купівельної спроможності виступають ключовими факторами послабшення інвестиційної активності інвесторів. Протягом останніх двох років відбулося значне зниження капітальних інвестицій в основний капітал, що свідчить про значні ризики для інвесторів щодо вкладання коштів.

Додатковим фактором є погіршення умов конкуренції та доступу на зовнішні фінансові ринки. Традиційне домінування іноземного інвестування у фінансовий сектор та ринки нерухомості на сьогодні обмежується об'єктивними проблемами розвитку таких секторів економіки та не відповідає інтересам держави стосовно модернізації національної економіки.

Загрозливе зниження платоспроможного попиту населення виявляється в тому, що хоч середина реальна середньомісячна заробітна плата в Україні підвищується, проте, все ж таки, в умовах надвисокого рівня інфляції підриває купівельну спроможність та суттєво погіршує добробут і рівень життя переважної більшості

громадян країни. Причому втрата доходів громадян різко погіршилась з початку 2015 р. внаслідок різкої девальвації [5].

Загострює проблему зниження доходів невідповідність сучасним умовам базових соціальних стандартів — прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати, за якими реалізується державна соціальна політика. Відповідна неспівставність генеруватиме високий рівень соціального напруження та невдоволення.

Приведення у відповідність сказаних показників є необхідною умовою для підвищення рівня довіри до державної економічної політики і реформ. З урахуванням проблеми втрати робочих місць на Донбасі та проблем внутрішньо переміщених осіб, ризику втрати людського капіталу на середньо та довгострокову перспективу загострюватимуться. Так, за прогнозами Economist Intelligence Україна входить до 5 країн світу (після Японії, Німеччини, Таїланду та Південної Кореї), які найбільш втратять у робочій силі на довгострокову перспективу до 2050 р. [6].

Ще одним показником є нарощення тінізації економіки, сучасний рівень якої є критично високим та не відповідає середньому рівню тіньової економіки для країн, що розвиваються (32,0—35,0 % від ВВП). На таку динаміку впливали такі фактори як: макроекономічна нестабільність, панічні настрої, різке зростання збитковості, виникнення псевдо-суверенних утворень в Криму та Донбасі, які посилювали контрабандні потоки [5].

Щодо вимушеної мілітаризації економіки, то загалом протягом останніх років на сектор безпеки спрямовано значні видатки бюджету, які становлять майже 20,0% загальних видатків бюджету України та близько 5,0% ВВП України. Попри те що ці ресурси спрямовуються не лише для стримування поточних загроз, а й для розвитку оборонного виробництва, зберігається небезпека поглиблення дисбалансу співвідношення військового та цивільного секторів економіки. Подальше нарощування видатків на сектор безпеки означатиме для України встановлення режиму економіки воєнного часу. Переорієнтація ресурсів на оборонні потреби зумовлює ризики обмеження джерел розвитку інших сегментів економіки. А отже, спрямування значних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів у сектор безпеки має узгоджуватись із стратегією розвитку цивільної економіки [5].

Забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки має базуватися на принципах [2]:

— комплексності — необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження (територіальні і галузеві, соціальні, технічні, екологічні та ін. складники);

— системності — врахування як внутрішніх взаємозв'язків, так і зовнішніх факторів із позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня;

— об'єктивності — диференціація економічної безпеки на такі складники, які повинні реально визначати стан безпеки регіонів та держави загалом;

— обгрунтованості — формування такої структури економічної безпеки, яка б давала змогу відобразити рівень розвитку економіки, а також визначити її сильні і слабкі сторони;

— достатності — кількість виділених компонентів економічної безпеки повинна бути задовільною для визначення головних рис її гарантування;

— можливості управління — багатоваріантність методів впливу на функціонування кожного компоненту з боку центральних і регіональних структур управління;

— альтернативності — виявлення й обгрунтування декількох варіантів виходу з кризової ситуації;

— соціальної спрямованості — пріоритетності здійснення заходів, спрямованих на підвищення якості життя населення і соціальний прогрес.

Отже, подолання загроз фінансовій безпеці України вимагає послідовної та виваженої економічної політики, яка повинна спрямовуватися, передовсім, на посилення конкурентоспроможності України на міжнародній арені та зайняття взаємовигідних з іншими країнами позицій в глобальному поділі праці.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження щодо класифікації основних ризиків і загроз фінансовій безпеці України дозволило діти висновку, що основними індикаторами фінансової безпеки є рівень і якість життя населення країни, економічне зростання, показник державного боргу, показник рівня інфляції, рівень безробіття, дефіцит бюджету, розмір золотовалютних резервів, сталий розвиток економіки, що включає екологічну, економічну та соціальну складові. На сьогодні фінансовій безпеці загрожують такі ризики, як: критичне гальмування економічного росту; поглиблення спаду промислового виробництва; набуття тотального характеру збитковості економічної діяльності; втрата інвестиційної привабливості в умовах зовнішньої агресії; загрозна зниження платоспроможного попиту населення; нарощення тінізації економіки; вимушена мілітаризація економіки. Подолання загроз фінансовій безпеці України вимагає послідовної та виваженої економічної політики, яка повинна спрямовуватися, передовсім, на посилення конкурентоспроможності України на міжнародній арені та зайняття взаємовигідних з іншими країнами позицій в глобальному поділі праці.

Література:

1. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави / О.М. Бондаревська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2017. — С. 54—57.

2. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. — Луцьк, Надстир'я, 2006. — 244 с.

3. Левчук О.В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів / О.В. Левчук // Вісник Мукачівського державного університету. — Вип. № 8. — 2017. — С. 59—64.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015 — 2016 рр. та механізми їх мінімізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf

6. Long-term macroeconomic forecasts. Key trends to 2050. A special report from The Economist Intelligence Unit [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=ForecastingTo2050

7. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. — Bonn. — 1985. — № 5. — P. 39—44.

8. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability / K. Knorr, F. Trager. — Economics interests & national security. — Lawrence. 2001. — 867 p.

References:

1. Bondarevska, O.M. (2017), "Economic security of the regions in the system of economic security of the state", Scientific Herald of the International Humanitarian University, pp. 54—57.

2. Herasymchuk, Z.V. (2006), Ekonomichna bezpeka rehionu: diahnostyka ta mekhanizm zabezpechennia [Economic security of the region: diagnostics and mechanism of provision], Nadstyr'ia, Lutsk, Ukraine.

3. Levchuk, O.V. (2017), "Ukraine's economic security in the context of globalization challenges", Bulletin of the Mukachevo State University, vol. 8, pp. 59—64.

4. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 Oct 2017).

5. Vlasiuk, O.S. Bazyliuk, Ya.B. and Davydenko, S.V. (2017), "Risks and threats to economic security of Ukraine in 2015—2016 and mechanisms for their minimization", available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf (Accessed 15 Oct 2017).

6. The Economist (2017), "Long-term macroeconomic forecasts. Key trends to 2050. A special report from The Economist Intelligence Unit", available at: http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=ForecastingTo2050 (Accessed 15 Oct 2017).

7. Machovski, H. (1985), "Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten", Aus Politik u. Zeitgeschichte, Bonn, vol. 5, pp. 39—44.

8. Murdoch, C. (2001), Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability. Economics interests & national security, Lawrence, Wisconsin, USA. *Стаття надійшла до редакції 24.10.2017 р.*